

Tréfa a legfontosabbal

Vonatvárás a domokosi állomáson. Január eleji délután, csattogó hideg, párszürmés ablaküveg. Egy fiú csupasz mutatójai rajzolgot rá unalmában. Néhány vonal, egy pont — szemnek, s kész a lányfej. Vele szemben másik krikz-kroksz, duryább, szögletesebb, s megint egy pont: fiatalember bábészködik a leányra. Hirtelen gondol egyet az ujj, vastag bajuszt mázól az orr ajá: lekonyulót. Abban a minutumban muris lesz a kép: öregember issza pont-szemével a hozzá nem való szépséget — fel is nevetnek a körülállók nyomban. — Aztán jön a vonat, szedelők-köndük: Kérdem a fiútól, mivel foglalkozik. Bolánbányán dolgozik. Fejtő...

Ezt a spontán talentumot erősen buzogni-sisteregni az **Enekes madár** indításában, Marosvásárhelyen. Nem építkezik Tamási, nem is exponál a szó szoros értelmében. Engedi, hogy kedvére izzé az esztétiká meg David: hadd tréfálkózzanak a legeslegfontosabb dologgal ezen a világon, melynek a neve: házasság. Csak hogy míg a vén legények ráérnek, Eszterneknek fenemód sietős, mert a heteké bajusz, félrekapott kalap komótos viselet, de a gyűrótt-öcska pártá szorít, éget, keserít. E megítélés köztétességéből merít erőt s ötletet — rengeteg ötletet! — a dévaj megjelénítés. Élcstárat egy gúnyszó kiadál: — Zuhog rá a letolás. Harmóniába talál csendülni a szóvaltság? — Valomelyik férfi okvetlenül elrontja egy nem odaváló, csúfondáros megjegyzéssel. Eg s föld élelkezik így mióta világ a világ: diszsonanciák buktaolán őt, de termékenyen, eredményesen. Mert abban egy pillanattal sem kételkedünk, nem kételkedhetünk, hogy az évdőd-zsörtölődő jegyesek közt igazából talál a szó: akkor is, ha percenként hajba kapnak, összezördülnek, a dolog vége csakis az lehet, hogy zsák a foltját megel, lány a legényt elveszi. Bökkenőnek persze ott van Magdó, a „mihaszna” sül-dő lány; akire mindkét véglegény feni a fogát. De hiszen fenhetil Tamási világában aranyigazság még a... mollière-i regula: jó házasság csak korban-természetben-va-gyoni állapotban egymáshoz illő férfi s nő egybekeeléséből sikeredik, ha valaki ezzel nem számol, rajta kacag s közsörüll nyel-vét — a falu. A reménytelen próbálkozás jól jön, mégis, dramaturgiai szempontból: komor-feketére színezi az eleddig veres-kedvű társaság — no meg a néző — kedélyvilágát. Tényleg! Egy fél óra sem kell, s nyakig ülünk a székelly krími vizében. Átmenetileg persze, ahogy a játék iratlan törvénye megszabja. Hiszen még mielőtt a csúnya gonosztettre sor kerülne, virágot hajt a Magdó—Móka szerelem. S nini, a tréfás szócata szimmetrikus ellentétpárja az imént látottnak: csak míg ott percenként kiviláglott a rés unszolás meg húzódozás között, s a mahó férfiszem le-letért a tisztesség göröngyös útjáról, hogy tilos-ban legelészzen, itt furton-furt talál a szó, a tett, a gondolat, de még a tikkolt szándék is — maradéktalanul. Ilyen fundamen-tumra pedig lehet építeni, bámi történet-jék: az előbb ugye falat mozdított ki a helyéből, mert a kislánynak bizonyítani kellett, most egy diófa törzsét sirlí-nyújtja az ég felé, hogy a fiút rosszakaróitól ideig-őráig megvédjé. Csodás elem, irracionális-mus? — Természetesen. Tamási nem áru zsákbecsacskát, anyagelvű hitünkben sem akar kitéríteni egyikünket sem: egyszerű-en valija, hogy a szűzi talajon sarjadt szerelem — (Móka első ízben jön guzsa-lyosba, Magdó életében először kap a-jándékba madártortát!) — önmagában csoda: ott kezdődik, hol a jónak és csütörtököt mond, érthetetlen is a ki-vülállónak nemegyszer. Nem tudom, hely-lyenvaló-e itt miszticizmusú papolni egyáltalán! Realizmus-képletünk számal-masan szegényes lenne, ha a teremtő képzeteinek — Homérosz, Shakespeare vagy akár Bulgakov után ennyit sem engedhetnének meg. A népi fantázia mindenütt legtovább viseli az emberiség gyermekcipőjét, így érhető meg például

a Kalevala-törödékek Lännrot jelentkezé-sét; Tamási Aron pedig a **Bölcső és ba-goly** forrásvidékén, farkaslaki milióban szívtá magába a valót szárnyain lebegte-tő valótlan — más szóval: fantasztikumot — mint színpadi kifejezőeszközt, tartalmi kelléket. Jobb ez nekünk, szászszort jobbi, mintha teszem azt Baker professor harvardi tanfolyamán sajátította volna el a megtanulhatatlanból a megtanulhatót, tör-ri metszett ihletettséggel helyett a kéteses for-télyt: hogyan kell az ember érzelme-s gondolatvilágából drámai párbeszédet lepárolni, s milyen út-módon lehet a meséből cselekményt kanyarítani, a fe-zültséget csúcspontjra srofolni... Mókát tehát kútba dobják, ahonnan csuromvize-sen, de szerencsésen kimászik; majd burleszk jegyében felik elénk a záró mozza-nat. Haldoklik, úgymond, a „kútba esett” legényke; igazából soha szerelem és élet-kedv elevenebben nem ficáknolt, mint az övé: diadalmasan jut el a tettetett dier-gesztől a boldog egybekelésig, útközben meg vidám perceket terem az utolsó csep-pig kiszajlott félreértés...

(Hasonlít csak a **Don Quijote** egyik fejezetében pipálnak. Gázdag kéréshöz kényszerítik a szegény legény mátkáját, de segít a bajon az úgynevezett elmélet. Basilio a nősnép szemé látásra dől a tó-rébe, majd vérben fetrengve könyörög a jelenlévő papnak: adja össze őket arra a kevés időre, ami neki — nyomorult haldok-lónak — még hátra van. De alighogy a boldogító igen és az áldás elhangzott, fűrgen ugrik talpra... Móka ikerestvére: a tör nem bordái közt fúródott keresztül,

Marosvásárhelyen megesik, a bemuta-tón is tapasztaltuk, hogy nyitlítani taps közszónti a díszletet, mielőtt a függöny szétlibbent. Színházi habituék ezt joggal nehezményezik, hiszen értékétől benyomá-sunk csak előadás végére alakulhat ki; akkor állapíthatjuk meg, hogy funkcioná-lis-e a díszlet vagy önmagának tetszelgő ágálás. Igen ám, de a jelen esetben változik a... regula fekvése: úgyszólván minden néző ismeri a szerzőt, olvasta-hallotta, hogy legjobb színpadi műve az **Enekes ma-dár**, eleve bizonyos elvárásokkal foglajja el a helyét. Indokolt hát a taps, az a priori ünneplés, mely az írónak-műnek-speci-fikumnak legalább annyira szól, mint a díszlettervezésnek. Tamás Anna teremtő képzelete, ettől függetlenül, most is kitesz magáért. Okonomikus eszközökkel „váráz-szol” enyhén stilizált, tipikus teret műnek-játéknak egyaránt, mielőtt fényeffektusok jó előre jelzik: mesében is lesz részünk, bár a valóság talaja nem csúszik ki a lábunk alól.

Nem, egy pillanatra sem. És ez, ha nem tévedünk, a rendezői koncepció alfája, omegája, amit felismerni, mi tagadás, némi erőfeszítésbe kerül. Mindnyájan rabjai vagyunk régebbi élményeinknek, s hajla-mosak arra, hogy állandóan egybevessünk, összehasonlítsunk; nemes előítéleteink nyomására megköveteljük a színjátszóktól: hang-és fényhatásokkal húzzák alá, emel-jék ki láthatóan-hallhatóan a csodás elem-et, mely itt felvonásonként beköszönt. Tompa Miklós azonban az ellenkezőjére esküszik. Saját előző rendezése is túllép-ve, azt akarja — szorgalmazza —, hogy a népi fantasztikum simuljon bele szervesen a valóságú játékba, melynek tartópillérei mégiscsak az így-úgy élelre kellett szere-pet, a társadalmi-léleltoni immanenciájuk-

amely köztudomásúlag a műszaki részleg-re tartozik, Tompa Miklós lelken egyedül az ördögge változó kecske motívuma szá-rad: ez mindenestől kilóg a színjátékból (de vajon nem lóg-e ki a darabból is?) nyugodtan elmaradhatna, akkor is, ha főrcsny Ica kristálytisztán mondja a szó-veget.

Égésében az előadást — épp a sokat vitatott csodás elem „eldolgozása” miatt — a költői realizmus sikereket könnyel-hetjük el: úgy lebeg-lebegtet valóság és mese, mese és játék, játék és tréfa között, hogy a hitelesség mérlegén sose találás-sék könnyűnek; ám ugyanakkor olyan al-pis a legapróbb részlet — egy elharapott szó, félbemaradt gesztus, elkapott sanca tekintet — kidolgozása, hogy kézműves pepecselés kedvét ne szegje — még átmenetileg sem — a költői szárnyalásnak.

Legjobb szerintünk a színpadi kettősök megformáltatása: Eszter és Regina, Lukács és Máté, Magdó és Móka. Előjelüket tekintve groteszk-komikus a két első, poétikus-vígjátéki a harmadik. De ellentétben a bevetet szokással, amely ilyenkor előszere-ttel alkalom kaptaft a plcsón egy-egy tapost, vidulást, Tompa Miklós a mini-vesszi-éseken belül is differenciál: sebtében egyénített figurákat pászit össze a nevet-teítés — vagy megszüvelletetés — szándé-kával, ami lehetővé teszi az adott színészi alkot gyümölcsöztetését, s ugyanakkor tete-mesen növeli e duók hatékonyágát. Pél-dá rá a két vénlányt alakító Mózes-Er-zsabet (Eszter) és Székely M. Eva (Regina) közös teljesítménye: mindeket színész-n emlékeztetést alkot, bőven kacagott, meg-gondoloztat; de míg „Eszterben” a há-zsártosság áll mindig ugrásra készen, „Re-gina” testi volument veti be mindegyre a harcba. Lukács és Máté képében Ferenczy István, illetve Tóth Tamás játékát kapjuk, élvezzük: az első olyan fergeteges, átúto-erejű, hogy óhatatlanul ányékbá borítja kegyeres pajtását. De igazából ők is ket-ten tesznek ki egy hiteles emberpárt, noha Tompa Miklós itt sem csak a hasonlóságot domborítja ki, hanem a különbözőséget is megmutatja (színészi adottságokból ki-indulva), „Lukács”, akibe önmagából ta-lán a legtöbbit lehel Tamási, gangos já-rás, enyhén gyergyói hanglejtés, no meg folytonos mókázás-ugratás révén válik fő-szereplővé, színháztörténeti babérokot szerez-ve alakítójának. De „Máté”, a laposabb tarisznyával úton eresztett másik férj legény, szintén kivehető arc- és jellemkép. És a második felvonásban, ahol éjnek évadján egymást követik Magdónál a széptevésben, Tóth Tamás tohonyosága mond annyit, mint Ferenczy István félig-meddig színlelt pityókossága... Kifejezet-ten felsikernek (vagy mindenesetre megbil-ent egységűlv teljesítménynek) csak a Magdó—Móka duót könyvelhetjük el, ez a „csak” azonban jócskán nyom a latban. Bálint Márta tudatosan átgondolt, művé-szi alakítású örvendeztet meg: behatóan tanulmányozott partitúra, hibátlan szöveg-mondás, belülről fűtött játék, népi humusz-ban foganó báj meg hamvaság (illetve tűzről pattant harciasság) avatja őt poétikus-hétköznapi lényé, hiteles Magdóvá, Hunyadi Lászlót hangskálája, humora és játékdedve, de még visszaváadó fűrgesére sem engedi, hogy partnere közvetlen kö-zelbe emelkedjék, noha menet közben beletalál ő is a célhoz vezető kerákvádós-ba. Eredmény? — Tamási-játékának leg-játékosabb mozzanata, mely a Peer Gynt híres locusát juttatja eszünkbe, diszsonás párbeszéddé torzul; a replikák ugyan el-hangzanak hiánytalanul, de: míg lentről a leány pirnókód szerelmi vallomást küld a magasba, onnan közevete hulló dióként koppannak vissza a... szebbnél szebb vá-lások. (Nem, értjük, mért nem lehet Mó-kát legalább duplában Györfy András-sal is eljuttatni.)

Nem hibátlan (s még kevésbé tökéletes) előadás a marosvásárhelyi **Enekes madár**. De jobb és jobb, modernebb a mi felénk eleddig látottainknál, no és az első székelly népi játék az új marosvásárhelyi Nemzeti Színházunk deszkáin.

Lukács: Ferenczy István. „Gangos járás, enyhén gyergyói hanglejtés, no meg folytonos mókázás-ugratás.”
Magdó: Bálint Márta. „Népi humuszban foganó báj meg hamvaság, (illetve tűzről pattant harciasság).”

hanem egy vérel töltött tömlő... Irodalmi hatás, vagy netán utánérés? — Ne-vezzük inkább a népi lelemény egyetemes előjelű kicsapódásának! Antonio Machado írja valahol, hogy „a népről a népnek írni” Shakespeare-t jelenti Angliában, Cervantest Spanyolországban, Tolstojt Orosz-országban. És mindálunk Tamásit! — tehet-jük hozzá a tévedés legcsekélyebb veszé-lye nélkül. Az Abelek—Gergelyek—Lukácsok író-teremtői olyan messzememenőn azonosul véreivel, hogy egészségese hu-moruk és diadalmas léletszeretük önként lel szabad kifutásra életeiben.)

ban megragadott emberi kapcsolatok. Ezért aki nem igazítja e hullámhosszra befogadóképességét, családottan tapaszt-alja, hogy a réges-régen átélte bűvölet most bizony elmarad: a fal úgy mozdul el a helyéről, mintha csak egy ajtó nyílta ki: természetesen; a diófa is úgy nyúlik az égbe, mint holmi rajzfilmben: magától éretődően; s csak a darab végi ögyszer-keret — a boldog kifejelet deus ex machi-na-megoldása — nyikorigja messziről, hogy nem székelly ezermester munkája. A-mennyiben nem a rendezőtől kérjük szá-mon elképzelése technikai kivitelezését,